

Högerpartiets idépolitiska utveckling

Professor Erik Anners, ordförande i den kommitté, som vid högerpartiets riksstämman i Karlstad 1967 framlade resultatet av ett omfattande programarbete, och desslikes ledamot av partiets nytillsatta programkommitté, redovisar i denna artikel sin personliga syn på den idépolitiska utvecklingen inom högerpartiet under de senaste tre decennierna. Bl. a. gör förf. en skarp vidräkning med den ultraliberalism, som periodvis präglat det svenska högerpartiet.

Det rubricerade temat kan förefalla ointressant i en situation, då högerpartiet bereder sig på att byta namn till samlingspartiet och samtidigt prövar möjligheterna till en idépolitisk breddning och nyorientering. Men ändå är det väl så att om man vill förstå vad som hänt inom partiet de senaste åren måste man förlänga perspektivet. Särskilt kan det vara nyttigt för dem — både utom och inom högerpartiet — som till äventyrs tror att förslagen om namnbyte och beslutet att fullfölja programarbetet är uttryck för en inre förtroendekris beträffande partiets uppgifter och möjligheter att hävda sig.

Själv tror jag inte bara att åtgärderna vittnar om framsynt handlingskraft från partiledningens sida utan också att högerpartiet genom ett namnbyte och i sitt programarbete just nu har en unik möjlighet att bryta sig ut ur den isole-ring, vari partiet sedan länge befunnit sig.

Utrymmet i en tidskriftsartikel medger ju inte mera än en snabbskiss i förträngt format. Det är inte heller möjligt att göra bedömanden grundade på en vetenskaplig genomgång av materialet. Tillräckligt underlag i form av framställningar i modern historia och statskunskap föreligger ännu inte.

Jag får därför nöja mig med att skildra hur jag själv, tillsammans med ett antal likasinnade, inifrån upplevt högerpartiets idépolitiska utveckling.

Inifrån! Vi blev medlemmar av högerpartiet år 1940, sannerligen inte på

grund av någon spontan dragningskraft, som högern då skulle ha utövat på unga akademiker, utan helt enkelt genom utslutningsmetoden. Vi var starkt intresserade av sociala reformer. Själv hade jag sett verkningarna av 1930-talets depression under tre somrars arbete åren 1933—1935 som »pinnpojke» och lantmäteribiträde i olika trakter av Dalarna. Jag fick på närmaste håll se det gamla fattigsamhället. Det som mest upprörde mig var människornas otrygghet — den ständiga ängslan för att det skulle bli missväxt eller att det inte skulle bli något arbete »på skogen». Hur det skulle gå bestämdes av vädret och bolagen — båda oberäkneliga makter. Jag tyckte — tämligenoreflekterat — att staten borde ingripa för att hjälpa människorna, när företagen inte kunde det. Den grundinställningen har jag sedan behållit.

Nazismens fara

Var hörde på den tiden en ung student hemma, uppfostrad till nationalist, försvarsvän och konventionell religiositet, om han var anhängare av radikala sociala reformer? Socialdemokrat — otänkbart med deras försvarspolitik. Folkpartiet — det var ju före Bertil Ohlins och socialliberalismens genombrott — lika otänkbart. Studenter från tjänstemannahem i landsorten hade i regel inga naturliga kontakter vare sig med frireligiositet och frisinne eller med kulturradikalismen. Bondeförbundet be-

traktades av oss inte som ett politiskt parti utan som en jordbrukarnas exklusiva intresseorganisation. Nationalsocialism, nysvenskarna o. s. v.? Efter kortvariga förirringar in på dessa marker, drog sig alla i kretsen bort från sådant sällskap. Den tyska nazismens ideologi, närmare studerad, liksom Hitlers politik verkade båda lika avslöjande och frånstötande. För dem som ännu våren 1939 hoppades på en annan utveckling i Tyskland blev inmarschen i Prag avgörande. Tysklands utrikespolitiska krav hade dittills stötts på 1800-talsnationalismens centrala tanke — varje nation skulle utgöra en stat. När den tyska pressen efter Prag upplyste att Tyskland nu skulle återupprätta Otto den stores rike, blev bedrägeriet uppenbart. För svenska nationalistiska studenter — bundna till svensk rätts- och kulturtradition — framstod nazismen som en dödlig fara.

Återstod högerpartiet. Dess anseende i de studentkretsar jag tillhörde var — sanningen att säga — inte gott. Vi betraktade partiet som storföretagarnas, de högre tjänstemännens och godsägarnas motståndsrörelse mot sociala reformsträvanden. Men vi var varma anhängare av partiets försvarspolitik. Med Gösta Bagge, och än mer med Jarl Hjalmarson kunde något kanske uträttas i det partiet. Vid närmare kontakt visade sig partiets människor ur vår synpunkt sett bättre än partiets rykte. Där fanns många som ville göra en insats på de socialpolitiska områden, som vi främst ha-

de i tankarna. Vi fann att högern i själva verket hade ett mycket sämre anseende än vad partiet och dess medlemmar förtjänade. Vi gick in, i ungdomens trosvisa förhoppning att kunna hjälpa till både med anseendet och med partiets inställning till sociala reformer. Efter 28 års arbete får vi väl säga att resultatet kunde vara bättre.

Med inträdet i högern hade vi blivit konservativa och började på allvar studera den klassiska konservatismens lärofäder — från Burke till Hjärne. Konfrontationen mellan deras skrifter och de egna idéerna ledde till att en grupp i Heimdal i början av 1940-talet lancerade termen »radikalkonservatism», vars program med dagens språkbruk ingalunda kan klassificeras som »högerextremism» utan snarast skulle uppfattas som en deciderad vänsterglidning. Ett huvudkrav från de radikalkonservativa var att den sociala och ekonomiska tryggheten i samhället skulle förbättras genom det allmännas ingripanden och *generösa* ekonomiska stöd. Man tänkte då först på åldringar och sjuka — men i perspektivets förlängning låg hänsynen till löntagarnas stora massa, särskilt arbetarnas skydd mot arbetslöshet. I sak var alltså radikalkonservatismen en motsvarighet till folkpartiets socialliberalism.

Positiv socialpolitik

Vi som inte anslöt oss till den radikalkonservativa gruppen tänkte på sam-

ma sätt. Vi ogillade emellertid termen radikalkonservatism, därför att vi tyckte att den var svårbegriplig och alltså opraktisk. Anhängarna av terminologin tröttnade också så småningom på att förklara vad de egentligen menade. Men den starkt positiva synen på socialpolitiken som ett huvudområde för det allmännas insatser, blev bestående. Med de idéerna i bagaget gick vi in i det programarbete i högerpartiet, som ledde till 1946 års program.

Det blev ett bra program, ett av de bästa, som något parti i Sverige presenterat efter kriget. Den som misstänker att högerpartiet under sin historia i regel varit missförstått och egentligen varit och är bättre än sitt rykte, får åtminstone ett belägg för detta, om han studerar det programmet närmare, särskilt dess socialpolitiska avsnitt.

Men vad hjälpte det, när programmet inte tillräckligt fullföljdes — varken i partiets idédebatt eller i dess handlingspolitik. I stället kom högern att undergå en av de besynnerligaste metamorfoser, som drabbat en politisk rörelse i vårt land. Från att ha varit ett parti förankrat i den klassiska konservatismen med de modifikationer i reformvänlig riktning som introducerats av det senare 1800-talets tyska konservativa och i svensk tappning serverats av Harald Hjärne blev partiet liberalt. Man övergav konservatismens syn på statsmaktens och över huvud taget det allmännas institutioner som omistliga redskap för att mildra konkurrenssamhällets

orättvisor och som medel att skapa social och ekonomisk trygghet. I stället anammade man den fria marknadshushållningen — snart sagt med hull och hår — och tanken att samhället skulle bygga på individens självansvar. Så mycket som möjligt skulle läggas på den enskilda människan, både ifråga om uppgifter och ansvar. I gengäld skulle denna »i centrum» ställda människa få allt större mått av frihet. Näringslivets uppgift skulle bedömas strängt affärsmässigt. Statliga företag var a priori av ondo såsom ineffektiva och därtill ägnade att öka statens makt o. s. v.

Samtidigt hade folkpartiets liberalism utvecklats till en »social» liberalism, där man företrädde en långt mera positiv syn på det allmännas uppgifter och möjligheter. I efterhand sett kan saken uttryckas så att högern och folkpartiet omkring år 1950 engagerades i en ideologisk rockad.

Ultraliberalism

Orsakerna till en så djupgående frontförändring är naturligtvis komplicerade och kan inte redas ut här. Jag vill bara peka på några sammanhang, utan försök till inbördes betydelsegradering. Högern hade gått ut i 1948 års val med stora förväntningar och det nya programmet som huvudargument. Valet blev en katastrof för partiet. I sådana lägen är omprövningar — ideologiskt och personellt — naturliga. Vidare låg det nära till hands för högern att reagera häftigt

inför socialdemokratiens 27 punkter med deras vittgående socialiseringsförslag och kravet på en kontinuerlig omvandling av samhället i socialistisk riktning. Socialdemokraterna hade med detta program öppet visat att de avsåg att för överskådlig framtid behålla den politiska makten — och därtill lägga under sig den ekonomiska makten i samhället — vad detta sedan än kunde komma att betyda för de demokratiska frihetsvärdena. Jag tror att man inom högern upplevde just hotet mot dessa värden så starkt att man till deras försvar kastade sig i armarna på den fria marknadshushållningen. Olyckan var att man i sin desperation inte tänkte på att en sådan politisk attityd måste isolera partiet i ett skede då den politiska uppgiften framför andra var att utnyttja den expanderande samhällsekonomin till att genomföra grundläggande sociala trygghetsreformer. Högern kom att alldeles för onyanserat predika frihet och självansvar under en reformperiod, då människorna främst behövde och ville ha social och ekonomisk grundtrygghet med det allmänna som redskap. Det vill de förresten fortfarande!

Om några borde ha begripit det grundläggande felet i partiets politik var det väl den krets av högerakademiker, som jag talar om. Men vi gjorde inte det. Eller, rättare sagt, vi insåg det inte i tid. Det hade för övrigt inte spelat större roll om vi protesterat på ett tidigt stadium. Partiet reagerades då, som tillförne, av sin riksdagsgrupp. Dess intres-

se för idépolitiska överväganden var inte påfallande starkt.

Den ideologiska rockaden mellan högerpartiet och folkpartiet ger anledning till den inte särskilt originella reflexionen att avgörande idépolitiska förskjutningar kan komma så oförmärkt att inte ens s. k. politiskt medvetna människor märker dem. Först långt efteråt blir det möjligt att se vad som hänt — även för dem som varit med i och trott sig bidra till att forma utvecklingen.

För det var just vad akademikerkretsen i sitt oförstånd trodde. De engagerade sig livligt för den enskilda människans frihet att själv skapa sin trygghet och spekulerade ut allehanda omtolkningar och vidareutvecklingar av konservatismen, som kunde ge idépolitisk täckning för den nya given. Följden blev naturligtvis att partiets idépolitiska debatt förföll. Man intog övervägande en statisk och defensiv attityd, där exegesen av auktoritativa skrifter — numera godtogs även de klassiska liberalerna från 1800-talet som konservativa — trädde i förgrunden. De ansatser till konstruktivt tänkande som kunnat skönjas i debatten kring 1946 års program glömdes i stort sett bort. Partiet blev ett parti i revision, som kritiserade och opponerade i detaljer, och trofast lade fram en alternativbudget varje år. Denna skuggbudget var partiets stolthet, och man lade ner en fast otrolig möda på att skapa täckning på inkomstsidan för de skattesänkningar som man årligen krävde. Att partiet trots detta upplevde ett antal

valframgångar tror jag mest berodde på Jarl Hjalmarsons charmfulla förmåga att appellera till de av de stigande marginalskatterna plågade tjänstemännen.

Utsuddning

Partiets nya profil måste ju på något sätt sammanfattas i ett program. Det skedde år 1956 i en utformning som ifråga om allmän välmening och innehållslös utsuddning endast torde kunna tävla med våra dagars berömda mittenprogram.

Endast på ett område gjordes under senare delen av 1950-talet ett försök till konstruktivt nytänkande. Under inflytande av de engelska konservativas idéer om »a property-owning democracy» försökte man utveckla ett system, »egendomsägande demokrati» numera omdöpt till »ägardemokrati», som innebar att äganderätten till produktionsmedlen skulle spridas så jämnt som möjligt bland människorna i form av äganderätt till fast egendom och aktier eller andra rättsliga positioner medförande rätt till objektets värdeökning. Häri såg man ett alternativ till socialismens kollektiva äganderätt med dess risker för byråkratiskt funktionärsvälde.

Tanken var och är otvivelaktigt riktig. Det finns bara ett alternativ till socialismen, nämligen att med civilrättens teknik göra alla medborgare till direkta och någorlunda jämlika delägare i den ofantliga värdeökning, som sker i en teknologisk civilisation. Gör man inte det blir klyftorna i en blandekonomi

mellan de redan rika och de som förstår att använda pengar som arbetsverktyg (typ företagare) å ena sidan, och de, som väsentligen använder pengar som betalningsmedel (dvs. det stora flertalet löntagare), på den andra, till sist outhärdliga.

Tyvärr kom idéerna om ägardemokratin att tunnas ut i 1950-talets programarbete. Förklaringen är enkel nog. I den kommitté, som arbetade med uppgiften var alla fyllda av entusiasm inför möjligheten att äntligen skapa ett hållbart och för människorna begripligt alternativ till socialismen. Men i det ögonblick, då det gällde att finna metoder att förmå aktieägarna i näringslivet — enkannerligen i storföretagen — att acceptera och lojalt utveckla ett delägar-system, inträdde en tyst minut. Den varar ännu.

Ingen bör känna sig överraskad av det. De ekonomiska och juridiska problem, som måste lösas för att idén om ägardemokratin skall kunna få konkret gestalt, är mycket svåra. Inte heller har socialdemokraterna rätt att jubla över denna svaghet i motståndarens position. Ty så länge socialdemokraterna inte har talat om hur de vill lösa frihetsproblemen i ett socialistiskt samhälle har de ingenting att skryta med.

Palliativ

De palliativ för ägardemokratin, som under 1950-talet utvecklades i högerpartiets programtänkande och alltsedan dess vederbörligen presenterats i riksdagspo-

litiken, lider genomgående av samma svagheter: genom att bygga på skatteprivilegierat sparande skulle de verka alltför långsamt och till på köpet få den ojämförligt starkaste effekten hos dem, som förstår att använda pengar som arbetsverktyg, vad nu denna för individen nyttiga förmåga än kan bero på.

I brist på ett genomtänkt och någorlunda funktionellt utvecklat alternativ till socialismen — visionen av ett genom ägardemokratin uppbyggt samhälle, där frihet och social rättvisa *båda* råder — har högerpartiet, och för den delen hela den demokratiska oppositionen, måst stanna i en övervägande defensiv position. Socialdemokraternas löften om ett den sociala rättfärdighetens rike på jorden har icke kunnat mötas av idéer med samma slagkraft. Därmed befinner sig socialisterna fortfarande i ett idépolitiskt överläge. De vet vad de vill och tror på — hur vaga bilderna än är hos dem själva. Därför kämpar de fortfarande i egna ögon för en helig sak. Och de kan med bästa samvete säga sig att staten, över huvud taget det allmänna, *i deras händer* är det självklara verktyget för en bättre tingens ordning. Ju mer resurser det allmänna får, och ju större makt stat, landsting och kommuner har, ju snabbare går reformarbetet fram till det hägrande lyckoriket.

Summan av erfarenheterna från högerpartiets programmatiska utveckling sådan den ter sig i de stora dragen ger mig anledning tro, att högerpartiet (sam-

lingspartiet) måste tänka om i sin grundsyn på det allmänna och dess uppgifter. Inte så att man okritiskt skall acceptera den socialdemokratiska synen på statsmakten. Den innebär en övertro på byråkratisk förvaltning såsom en överlägsen princip för samhällets organisation och funktion. Utan så att man försöker uppfatta problemet om t. ex. relationerna mellan det allmännas organ och det enskilda näringslivet mera allsidigt och funktionellt än tidigare. Men då måste man frigöra sig från ett antal trossatser, som anammats under partiets ultraliberala period, t. ex. att statsföretag har en tendens att gå med förlust på grund av

det bristande effektivitetstrycket i en statlig administration. I stället bör man utan förutfattade meningar av detta eller andra slag undersöka hur det verkliga förhåller sig — samt tänka och handla därefter. Så har just högerpartiets ledare under den ultraliberala perioden — hrr Hjalmarson och Svärd — gjort. Den i förstone häpnadsväckande diskrepansen mellan deras offentliga förkunnelse under 1950-talet och deras inställning i gärningarna som landshövding resp. generaldirektör är enligt mitt förmenande ingalunda uttryck för hållningslöshet utan vittnesbörd om de båda herrarnas goda praktiska förstånd.

TORSTEN TEGNÉR

Med största oförskräckthet har han vaktat den svenska idrottsrörelsen mot den politiska klyvning, som skett i en del andra länder; samtidigt har han i sin folkliga livinställning ej underlåtit något, som kunnat medverka till att göra idrottsrörelsen till vår mest klasslösa och klassutjämnande faktor. Som idrottsfilosof — och även litteraturkritiker — har han utan dagtingan försvarat det sunda, det livsstarka, det produktiva, det heroiska; omvänt har det klemiga, ohärdade, dekadenta i honom haft en arg fiende. Han har kort sagt sökt bibringa svensk ungdom en ljus, vilje- och kämpastark livsåskådning.

Svensk Tidskrift 1938